

Prof. dr hab Wojciech Świątkiewicz
Uniwersytet Śląski w Katowicach
wojciech.swiatkiewicz@us.edu.pl

Katowice, dnia 2 grudnia 2023 roku

Recenzja pracy doktorskiej pana Przemysława Śniegowskiego pt. „Budowanie cywilizacji życia. Studium na przykładzie działających w Polsce wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło” napisanej w Szkole Doktorskiej na Uniwersytecie Papieskim Jana Pawła II w Krakowie pod kierunkiem ks. dr. hab. Andrzeja Muszali, prof. UP JP II.

W kulturze współczesnej silnie zaznaczają się przemiany aksjologiczne i nurty ideologiczne eksponujące różne aspekty relatywizacji godności człowieka jako wartości autotelicznej. *Niektóre panujące opinie stwarzają wrażenie* - napisał przed laty Jan Paweł II w Encyklice *Veritatis splendor* - że nie ma już takiej wartości moralnej, którą należy uważać za niezniszczalną i absolutną. Osadzone w zmiennej opinii tzw. „większości opinii publicznej” i legitymizowane regułami prawa państwowego znacząco wpływają na style życia codziennego oraz praktyki społeczne akceptujące i w jakiejś mierze nawet banalizujące aborcję oraz eutanazję. Janusz Mariański, ceniony socjolog moralności i socjolog religii w jednej ze swoich prac konkluduje, że „społeczeństwa współczesne nie są poddane jedynie procesowi rozkładu wartości, nie są w całości pozbawione wartości, a tym bardziej nie są nihilistyczne. W procesie rekonstrukcji wartości moralnych idzie o przywrócenie im pełni blasku i znaczenia także w wymiarach społecznych. Potrzebna jest swoista mentalność rewitalizacji moralności, jak i pewna forma etyki instytucji, będąca instytucjonalnym wzmocnieniem spontanicznych procesów przemian wartości.”¹

¹ Janusz Mariański: Nowe problemy bioetyczne w narracji społecznej. Lublin 2023, s. 221.

Pan Przemysław Śniegowski podejmuje więc temat poznawczo bardzo istotny i ważny, zwłaszcza skupiając swoje analizy na tych społecznych formach zaangażowania na rzecz promocji godności ludzkiej jako wartości autotelicznej, które wydają się być ruchami społecznymi wypychanymi przez hałaśliwe nurty kultury w przestrzenie społecznych mniejszości i kulturowej marginalizacji. Ideą przewodnią recenzowanej pracy jest ukazanie przykładu analizowanych wspólnot zorientowanych na pracę z osobami niepełnosprawnymi psychicznie, ale metody aktywności analizowanych wspólnot, ich przesłanie czerpiące z chrześcijańskiej aksjologii i nauczania Papieża rozszerzyć można - zdaniem Autora - na wszystkie osoby słabe i z różnych powodów społecznie wykluczone. „Każdy człowiek jest obdarzony wrodzoną i niezbywalną godnością i nikt jej nikomu nie może odebrać w imię czegokolwiek. Każdy ma prawo do życia, do opieki, do takiego miejsca w którym będzie mógł wzrastać, do przyjaźni i komunii, a także rozwoju według własnych możliwości”. /s. 188/

Praca składa się sześciu rozdziałów poprzedzonych *Wstępem* i podsumowanych *Zakończeniem*. Dołączone są także: *Bibliografia* oraz *Spis ilustracji* w postaci Logo: Ruchu Wiara i Światło oraz L'Arche zapisanych w kolorze.

Recenzowaną pracę doktorską, nietypowo, jak na pracę afiliowaną do nauk socjologicznych rozpoczyna rozdział noszący tytuł: „Metodologiczne podstawy rozprawy”. Zwyczajowo, ale też logicznie uzasadnione jest takie opracowanie projektu badań, w którym metodologia badań własnych jest konsekwencją przyjętych założeń teoretycznych będących rezultatem kompetentnego rozeznania w literaturze przedmiotu.

Omawiany rozdział składa się z sześciu punktów.

Autor formułuje cel poznawczy i utylitarny swoich badań. Cel poznawczy jest „oparty na teoretycznej konceptualizacji, analizie pozycji źródłowych i literaturze przedmiotu”/... / a „cel o charakterze utylitarnym dotyczy identyfikacji społecznych, edukacyjnych, kulturalnych, religijnych i ideologicznych warunkujących ochronę i poszanowanie każdej osoby ludzkiej i jej godności, czy też prawidłowy rozwój rodziny jako wspólnoty

w odniesieniu przesłania i działalności wspomnianych wspólnot” . /s. 14/. Na stronie 19. znajdujemy szczegółowo opisany wykaz problemów badawczych obejmujący sześć tematów, które stanowią przedmiot analiz. Oryginalność (nowatorstwo) zaprojektowanych przez siebie badań Autor upatruje nie tylko w analizowaniu teoretycznych pojęć i zjawisk dotyczących omawianych dzieł „ale w osadzeniu ich w szerszym kontekście, jakim jest wizja cywilizacji życia we współczesności”. /s. 20/ Na uwagę zasługuje też podjęta przez Autora dyskusja odnosząca się do rozumienia kluczowego dla pracy pojęcia cywilizacji oraz przyjęcie kontekstu humanistycznego w ujęciu cywilizacji nawiązującego do rozstrzygnięć przyjętych przez Jana Pawła II. W tym znaczeniu w całej pracy stosowane jest określenie cywilizacja życia przeciwstawiające się antycywilizacji czyli cywilizacji śmierci fundowanej na błędnej wizji człowieka. „Cywilizacja, która nie ma odpowiedniego podejścia do wartości życia ludzkiego nie może być nazywana kulturą, która ma zawsze sens pozytywny z samej swej definicji. /.../ To co nieludzkie, co destrukcyjne, nie może być zatem określane cywilizacją w dosłownym tego słowa znaczeniu”. /s. 23/

Podsumowując przyjęte procedury postępowania metodologicznego Autor konkluduje: „przy opracowaniu tematu użyto metod: deskrypcyjnej, analitycznej, porównawczej i syntetycznej. Analizę teoretyczną uzupełniono badaniami jakościowymi na podstawie technik wywiadu swobodnego. Przeprowadzono go według określonego scenariusza, z powodu trwającej pandemii COVID-19 drogą mailową. Uzyskane wyniki wykorzystano zwłaszcza w szóstym rozdziale. Przy opracowaniu tematu wykorzystano także metodę historyczno-krytyczną, zawierającą następujące kryteria: ukazanie genezy poglądów założycieli L’Arche oraz ruchu Wiara i Światło, wykład owych poglądów oraz ich ocenę”. /s. 25/26/.

Zdecydowanie najwięcej moich zastrzeżeń dotyczy wspomnianej przez Autora zastosowanej techniki „badań jakościowych”. W tym zakresie dostrzegam wiele deficytów procedury metodologicznej, których sygnaturą jest między innymi brak pytań badawczych i listy poszukiwanej informacji, nie są czytelne kryteria doboru respondentów, a w tej części pracy, w której przywoływane są niektóre wypowiedzi brakuje ich elementarnej socjologicznej charakterystyki. W Aneksie nie została dołączona dokumentacja zawierająca dyspozycje do prowadzenia wywiadu, co stanowi standard pracy doktorskiej o profilu teoretyczno-empirycznym.

Rozdział drugi nosi tytuł: „Rys historyczny powstania wspólnot L'Arche oraz Wiara i Światło”. W pierwszych punktach tego rozdziału zostały przedstawione biografie założycieli omawianych ruchów, a w drugiej części charakterystyka obydwu wspólnot. Autor zdaje się wymiennie traktować pojęcie *ruchy społeczne* oraz *wspólnoty*. Obydwie te kategorie odnoszą się do innych aspektów stawania się świata społecznego. Gdyby uwzględnić konieczną w analizach wrażliwość socjologiczną rozróżniającą między procesami społecznymi i strukturami społecznymi wówczas praca zyskałaby na wartości poznawczej. W obecnym kształcie raczej nie wykracza poza narrację, chociaż jej zaletą jest zgrabna stylistyka przekazu.

Jakkolwiek sprawa jest chyba bardziej socjologicznie i psychologicznie złożona, niż to Autor zaprezentował, to równocześnie przyjąć można stanowisko zgodnie z którym - jak czytamy na stronie 38: „...przeprowadzone śledztwo było i jest ciosem dla tych, którzy inspirowali się myślą i działalnością Jeana. Jest to jednocześnie okazja do dojrzalszego spojrzenia na całą sytuację i oddzielenie osoby od dzieła, w które angażują się również inni ludzie”. /s. 38/ Łatwiej zapewne zapisać niż w praktyce codzienności uwolnić się od stygmy „ojca założyciela”. Jak rozumiem ten wątek został w projekcie badań empirycznych pominięty.

Podkreślić trzeba umiejętność rekonstrukcji założeń aksjologicznych tworzących fundament obydwu analizowanych wspólnot, co znakomicie ilustrują następujące konkluzje: „to nie ideę wspólnoty lecz osobę powinno się darzyć miłością. /.../ wspólnota nigdy nie powinna być ważniejsza od osób, które ja tworzą”, /s. 45/ „osoby z niepełnosprawnością umysłową potrzebują domu i rodziny” /s. 46/. „Autentyczna relacja natomiast jest możliwa z osobami słabymi. To oni posiadają zdolność wychodzenia z inicjatywą i inspirowania silnych do budowania relacji przez drobne gesty otwarcia”. /s. 52/

Rozdział trzeci jest zatytułowany: „Szacunek dla życia od poczęcia”. Autor prezentuje założenia chrześcijańskiej antropologii i doktrynę Kościoła rzymskokatolickiego w odniesieniu do godności życia ludzkiego. W takim kontekście przedstawione jest przesłanie aksjologii katolickiej praktykowane w aktywności wspólnot L'Arche oraz Wiara i Światło, a także wsparcie udzielane przez te wspólnoty rodzinom z osobami

z niepełnosprawnością umysłową. Istotne jest zaakcentowanie wątku katolickiej doktryny społecznej obecnego w encyklikach papieskich, który godność ludzką czyni fundamentem praw człowieka, a prawa człowieka „spajają ludzką godność”. /s. 69/

Autor zwraca uwagę między innymi na rolę i funkcje asystenta w analizowanych przez siebie Wspólnotach podkreślając, że swoich podopiecznych mają traktować „jako osoby wyjątkowe, w których można odkryć talenty, a nie wyłącznie deficyty”. /s. 85/

Konstruuje też personalistyczny profil asystenta wspólnoty tworzony przez trzy własności atrybutywne ujmowane w wymiarze: wertykalnym, oddolnym oraz horyzontalnym. /s. 89/

Rozdział kończy omówienie problematyki wsparcia rodzin dzieci z niepełnosprawnością umysłową w ramach wspólnot Wiara i Światło oraz krótka charakterystyka roli kapelanów, którzy są „nauczycielami modlitwy i głoszą Słowo Boże. Pełnią oni posługę sakramentalną i niosą pojednanie oraz pokój. Kapelanem może być także osoba świecka, musi ona jednak wykazać się zaangażowanym udziałem w życiu lokalnego Kościoła.

/s. 97/ W zdaniu wcześniejszym Autor podkreśla, że Wiara i Światło to międzywyznaniowy ruch religijny, dlatego we wspólnotach są obecni kapelani różnych wyznań. Warto, jak sądzę tę problematykę szerzej rozwinąć, może bardziej precyzyjnie skomentować rolę kapelanów świeckich oraz duchownych.

Zagadnienia budowania wspólnoty małżeńskiej i rodzinnej z dzieckiem niepełnosprawnym inspirowanego ruchem L'Arche są przedmiotem analiz podejmowanych w rozdziale czwartym. Ten rozdział składa się z trzech podrozdziałów noszących tytuły: *Wspólnota miejscem wzrastania*, *Wspólnota miejscem świętowania*, *Osoba najśłabsza sercem wspólnoty*. Autor podejmuje refleksje syntetyzujące najważniejsze kierunki doktryny i kultury duchowej spajającej aktywności wspólnot L'Arche oraz Wiara i Światło. „We wspólnotach Jeana Vaniera i Marie-Hélène Mathieu nie buduje się fundamentu do działania polegającego na poznaniu wszystkiego, co związane z niepełnosprawnością (choć nie brakuje tego elementu), ile na poznaniu osobowości, sensu cierpienia, wrażliwości osoby ludzkiej, zranień, potrzeby bliskości. Stąd wspólnoty te mogą uświadamiać ludziom młodym, dopiero zamierzającym zakładać rodzinę i całym rodzinom, co jest istotne w byciu człowiekiem”. /s. 103/

Ostatni punkt tego rozdziału rozszerza podejmowaną problematykę wsparcia także wobec osób starszych i zagrożonych wykluczeniem. Autor konkluduje między innymi: „Sposób

w jaki są otaczani opieką ludzie zagrożeni wykluczeniem, jak osoby z niepełnosprawnością umysłową, chorujące czy w podeszłym wieku świadczy o jakości - począwszy od jakości rodziny, społeczeństwa, a kończąc na cywilizacji. Przeciwnościem cywilizacji życia jest cywilizacja śmierci, w której eutanazja czy aborcja widziane są jako sposób na rozwiązanie trudnych sytuacji egzystencjalnych związanych z chorobą, poważnym upośledzeniem czy starością”. /s. 124/.

Rozdział piąty nosi tytuł: „Silny potrzebuje słabego. Pedagogika niepełnosprawności w ramach wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło”

Autor słusznie formułuje tezę, że „w rodzinie i w szkole należy uczyć młodego człowieka, aby stał się odpornym na kulturę odrzucenia i że nie ma sprawiedliwego społeczeństwa bez wrażliwości należytą uwagę każdemu. Nie można mówić o sprawiedliwości przy jednoczesnym wykluczeniu z życia społecznego z powodu choroby”. /s. 125/

Kolejny raz pojawia się dyskusja nad profilem osobowym asystenta Wspólnoty.

/s. 154-155/

Interesujący poznawczo jest punkt noszący tytuł: „L’Arche oraz Wiara i Światło szkołą społeczeństwa bardziej otwartego budowanego na kulturze spotkania i cywilizacji miłości”. Autor rekonstruuje fragmenty nauczania społecznego papieża Jana Pawła II oraz Franciszka. Zdaniem Autora L’Arche jest przykładem społeczeństwa otwartego, którego fundamentem jest akceptacja ludzkiej słabości. „Godność osoby ludzkiej, znajdującej swoje spełnienie we wspólnocie z innymi, zajmuje pierwsze miejsce - czy to w polityce, czy w ekonomii. Sprawiedliwość, solidarność, czy pokój nie są dane raz na zawsze. Wymagają stałej troski i umacniania, a dokonuje się to poprzez odnawianie spojrzenia jednego na drugiego, nie czyniąc wyjątków”. /s. 162/

Rozdział szósty jest opatrzony tytułem „Aktualność przesłania wspólnot L’Arche oraz Wiara i Światło”.

Autor przedstawia i charakteryzuje wspólnoty L’Arche oraz Wiara i Światło funkcjonujące na terenie Polski. Ta część pracy ujmowana jest jako empiryczna charakterystyka rodzajów aktywności analizowanych Wspólnot czerpiąca z analizy dostępnej dokumentacji i rozmów przeprowadzonych z osobami zaangażowanymi w pracę Wspólnot pracujących

w konkretnych miejscowościach. Prezentacja danych empirycznych, ukazująca dzieje powstania poszczególnych Wspólnot, sylwetki ich organizatorów, programy działania, harmonogram dobowy, warunki materialne i lokalowe zorientowana jest wokół idei wiodącej podkreślającej, że „Wspólnoty Arka oraz Wiara i Światło próbują burzyć mur dzielący ludzi na silnych i słabych, łącząc ich relacją wzajemności”. /s. 189/

Także i w tym rozdziale rekonstruowany jest profil asystenta Wspólnot. Autor analizuje między innymi kwestie samodzielności i odpowiedzialności podejmowanych działań. Można oczekiwać pewnego wyjaśnienia sformułowanej przez Autora tezy akcentującej, że „zbytnie natomiast poczucie odpowiedzialności pozbawia możliwości realizacji potencjału tkwiącego w osobie”. /s. 170/ Teza ta uzupełniona jest stwierdzeniem, że „pozwolenie innym na samodzielne wykonywanie zadań oznacza, że odpowiedzialny potrafi towarzyszyć dyskretnie sobie powierzonym i w razie potrzeby im pomóc, jednocześnie ucząc ich samych odpowiedzialności”.

Autor ukazuje również role i funkcje pełnione przez poszczególne Wspólnoty wobec zewnętrznego środowiska społecznego, w którym są obecne, w tym funkcje edukacyjne, kulturalne, czy integracyjne.

Uwagi szczegółowe:

Zaprezentowane w punkcie 1.5. zatytułowanym „Metody, techniki i narzędzia badań” w nikłym zakresie znalazły aplikacje w postępowaniu badawczym, a ponadto nieznacznie tylko korespondują z metodologią badań socjologicznych. Recenzowana praca doktorska - jak czytamy na stronie tytułowej - afiliowana jest do dyscypliny „nauki socjologiczne, więc należy do oczywistości, że koresponduje, a przynajmniej powinna się zawierać zarówno w teoretycznym jak i metodologicznym modelu analiz właściwym wybranej dyscyplinie naukowej.

Autor dość swobodnie buduje konkluzje lub opinie, które w rozprawie doktorskiej powinny znaleźć swoją dokumentację lub przynajmniej odniesienie do konkretnej literatury. Przykładowo, już na początku pracy, a potem wielokrotnie w różnych

kontekstach pojawia się stwierdzenie, że jest „znana literatura” na dany temat. Skoro „jest znana”, to trzeba by ją przynajmniej dla przykładu przywołać, bo taki jest standard pracy doktorskiej. Przykładowo: już we *Wstępie* Autor napisał: „powstaje wiele publikacji naukowych dotyczących programu czy też zasad, jakimi kieruje się cywilizacja miłości” /s. 12/. Na kolejnej stronie czytamy: „Dotychczas powstało wiele prac naukowych dotyczących działalności wspólnot L’Arche oraz ruchu Wiara i Światło, a także przesłania Jeana Vaniera dotyczącego osób z niepełnosprawnością umysłową” - ale brak jest jakichkolwiek odniesień do literatury.

Podobnie, referując dzieje powstania wspólnoty Wiara i Światło Autor dość swobodnie (kolokwialnie) opowiada wydarzenia poprzedzające powołanie tej wspólnoty, posługując się określeniami takimi na przykład jak: „jeden biskup powiedział...”, „jeden profesor powiedział ...”

Brakuje dat informujących o powstawaniu kolejnych nowych inicjatyw w różnych krajach i na różnych kontynentach. Skoro Autor zdecydował się podjąć to zagadnienie to można oczekiwać elementarnych informacji, które wykraczają poza raczej publicystyczne komentarze.

Autor nie podjął też odpowiedzi na pytanie o okoliczności i przyczyny wyłonienia się wspólnot Wiara i Światło z ruchu inspirowanego inicjatywą założyciela L’Arche.

/zob. s. 54/

Brakuje ukazania socjologicznej specyfiki ruchu społecznego oraz właściwości organizacji i jej struktur, które jak czytamy w pracy są bardzo rozbudowane i mają charakter globalny. Przykładem jest Międzynarodowa Karta Arki (1971 rok) /s. 50/, czy rozbudowana w Polsce struktura organizacyjna wspólnot Wiara i Światło posiadająca Radę Krajową i funkcjonująca w trzech prowincjach i czterech regionach. /s. 172/

Znaczna część pracy doktorskiej redagowana jest w formule właściwej dla nauk normatywnych, które wypracowują pewien oczekiwany model relacji społecznych legitymizowany wartościami czerpanymi z doktryny chrześcijańskiej i rozwijanej w

nauczaniu społecznym Papieży. To zapewne zaleta tej pracy, tym bardziej, że Autor korzysta z bogatej bibliografii tematu.

Biorąc jednak pod uwagę afiliację recenzowanej rozprawy doktorskiej do wybranej przez Autora dyscypliny naukowej zauważyć trzeba pewne jej deficyty związane z odpowiedzią na pytanie o kulturowe wzory aktualizacji modelu normatywnego obydwu analizowanych Wspólnot w praktykach społecznych. Przywołanie kilku wypowiedzi osób, z którymi przeprowadzono wywiady nie zmienia struktury pracy.

Są w pracy doktorskiej pewne niezręczności w sposobie cytowania, których można było uniknąć, gdyby Pan Doktorant w każdym przypadku cytowanej literatury sięgał do oryginału, lub przynajmniej stosował zasadę „cytowane za” autorem publikacji, z której oryginalna praca jest przywoływana.

W sporządzaniu Bibliografii przyjmuje się obecnie wyodrębnienie źródeł netograficznych.

Konkluzja

Recenzowana rozprawa doktorska nie jest wolna od pewnych deficytów wyrażających się zarówno w wypracowanym przez Autora metodologicznym projekcie badań empirycznych, jak i w zakresie teoretycznej koncepcji nawiązującej do paradygmatów socjologii.

Autor podjął jednak zagadnienia istotne poznawczo oraz ukazał w szerokim międzynarodowym oraz polskim kontekście społeczno-kulturowym dzieje aktualizacji idei wsparcia osób z niepełnosprawnością psychiczną i włączenie ich w praktyki życia społecznego. Swoją rozprawą doktorską pomnożył wiedzę o założeniach aksjologicznych oraz praktycznych sposobach obecności wspólnot L'Arche oraz Wiara i Światło w zagranicznych, a przede wszystkim w polskich środowiskach osób z niepełnosprawnością umysłową. W takim ujęciu recenzowana rozprawa doktorska spełnia wymagania określone w art. 13. ust. 1 *Ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki*.

Autor swoją wiedzą i kompetencjami w zakresie analizy przywoływanej literatury, umiejętnościami prowadzenia badań oraz oryginalnością interpretacji i komentarzy uzyskanych wyników - interesująco charakteryzuje własny profil naukowy, dobrze zapowiadający dalszy rozwój naukowo-badawczych kompetencji.

Wnoszę do Wysokiego Senatu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II o dopuszczenie pana mgr. Przemysława Śniegowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wojciech Świątkiewicz